

Ils animals da niz en Svizra

In der aktuellen Ausgabe der TG wollen wir ein paar Informationen zu den wichtigsten Nutztieren zusammentragen, die auf Schweizer Bauernhöfen anzutreffen sind: die Kuh, das Schwein, das Schaf, die Ziege, das Pferd und das Geflügel.

En l'ediziun actuala da la TG vulain nus dar in pèr infurmaziuns davart ils pli impurtants animals da niz ch'ins po chattar sin ils bains purils en Svizra: la vatga, il portg, la nursa, la chaura, il chaval ed il giaglinom.

LA VATGA

Ina Svizra senza vatgas è insatge ch'ins po strusch s'imaginar. La vatga dat la tempra a la cuntrada en l'entir pajais. Ultra da quai è ses latg in element fitg impurtant da noss plan da tratgas, saja quai en furma criva, saja quai sco chaschiel u sco paintg. Var in terz da la produenziun agricula en Svizra deriva da la tegnida d'arments: vatgas, vadels e bovs che dattan latg u charn. En tut tegnan ils purs svizzers circa 1,6 miu. armments. Las razzas las pli popularas èn il muvel taclà, las vatgas brinas e las vatgas da Holstein. Suenten il terz vadè dat ina buna vatga tranter 25 e 35 kilograms latg al di. Ils davos onns hai dà adina pli paucas vatgas da latg. Pervi dals progress en l'allevament e la tecnica da pavlar dattan las vatgas dapli latg. In pur dovra pia adina damain vatgas per pudair producir la medema quantidad da latg. Dapi ils onns 1970 è sa derasada la tegnida da vatgas-mamma. Las vatgas e lur vadels pasculeschan ensemen e las mammas laschan tetter lur pitschens.

IL PORTG

Il portg deriva dal portg selvadi. Cuntrari a la gronda part dals auters animals da niz furnescha el charn sco sulet product utilisabel. L'engrasch da portgs gioga ina rolla impurtanta en connex cun l'explotaziun da vanzadiras da l'industria alimentara. Per exempel vegn la scotga, in product secundar ch'i dat cun far chaschiel, duvrada per pavlar ils portgs. En Svizra èn derasadas surtut duas razzas: il portg nobel (tratg caracteristic: ureglias che stattan sidretg) ed il portg da champagna

nobilisà (ureglias pendentas). En Svizra munta il consum annual da charn-portg a var 180 000 tonnas. Pli che 90 pertschient vegnan producids en il pajais sez. Il pur tegna las portgas tranter trais e quatter onns, avant ch'el va cun ellas tar il mazler. Ils portgs d'engrasch han ina vita blier pli curta. Gia suenter tschintg mais cuntanschan els lur pais da maz da 105 kilograms.

FOTO: DANIEL TELLI



LA NURSA

Ensemen cun la chaura è la nursa il pli vegl animal da niz da l'uman. Ella è vegnida domesticada avant ca. 9000 onns en il Proxim Orient. Fin il 14avel tschientaner han ins tegnì las nursas pervi da lur charn, lur latg e lur pel e sco animals d'unfrenda. Suenten han ils Spagnols cumenzà a producir launa. Ma las razzas da launa sco talas èn sa sviluppadas pir avant var 200 onns. Tut las nursas che nus enconuschain derivan dal mufflon, ina spezia da nursa selvadia. En Svizra datti radund 450 000 nursas. Ins distingua tranter nursas da charn e nursas da latg. Ozendi èn las nursas fitg impurtantas per la tgira da la cuntrada, cunquai ch'ellas pasculeschan pastgiras e spundas taissas ch'els armments na pon betg cuntanscher pervi da lur grondezza e lur pais. La nursa è in animal fitg resistent e pauc pre-

allevament	Zucht
animal d'unfrenda	Opfertier
antenats	Vorfahren
arment	Rind
color-camutsch	gämsfarben
criv	roh
engrasch	Mast
engraschar	mästen
explotaziun	Verwertung
laschar tetter	säugen
launa	Wolle
manadira	Zugtier
minieras	Bergbau

tensius per quai che riguarda il pavel.

LA CHAURA

La chaura è in ulteriur animal da niz fitg vegl. Las chauras che nus enconuschain en Svizra derivan tuttas da la chaura da Bezoar, ina spezia che viva anc oz en territoris muntagnards da la Turchia, da l'Afghanistan e da l'Israel. Las chauras èn animals da paucas pretensius. Per quest motiv numnav'ins ellas pli baud gugent era la vatga da l'um pitschen. Ins las po tegnair en lieus, nua che la tegnida d'armments è difficila, p.ex. en regiuns da desert da l'Africa ed en territoris muntagnards sco las Alps. I dat chauras cun e senza cornas. La Confederaziun renconuscha e sustegna uffizialmain set razzas. Quellas cun las pli grondas populaziuns en noss pajais èn las chauras da Saanen, las chauras alpinas da color-chamutsch e las chauras dal Toggenburg. La chaura è parenta cun il capricorn. Igl è pia pauc sorprendent ch'ella sa raiver bain. La chaura è in animal da triep intelligent, viscal e mirveglius.

IL CHAVAL

I dat strusch in auter animal che ha influenzà il svilup da l'uman uschè fermamain sco il chaval. A chaval ha el traversà continents e conquistà pajais. Sco manadira ha il chaval pussibilità la cultivaziun dal terren ed ha prestà servetschs prezius en ils champs dal transport, dal traffic e da l'industria da minieras. Ils antenats dal chaval dad oz vivevan avant 50 fin 35 milliuns onns en l'America dal Nord e n'eran betg pli gronds ch'ina vulp. Avant 4000 fin 3000 onns a. Cr. è il chaval vegnì domesticà en ils gauds da l'Europa

FOTO: JAKOB MENOLFI



dal Sid, en l'Europa Centrala ed en las steppas da guaud da la Sibiria. A l'entschatta han ins tegnì il chaval mo pervi da la charn. Pir pli tard è el vegnì duvrà sco manadira ed a partir da l'onn 1500 a. Cr. han ins cumenzà ad ir a chaval. Oz datti chavals en tut las regiuns dal mund. Surtut en las naziuns industrialisadas ston els dentant far tut autras lavurs che quai ch'els stuevan far pli baud. L'allevament da chavals ha ina fitg lunga tradiziun en Svizra. La Claustra da Nossadunnaun era fitg renumada per ses chavals gia en il temp medieval. A l'entschatta dal 19avel tschientaner hai dà bleras differents razzas da chaval svizras: il chaval da l'Emmental, il Sursilvan, il Freiburger per numnar mo in pèr. Il 20avel tschientaner èn vegnids importads chavals da razza per la chavallaria.

IL GIAGLINOM

Giaglinas, andas, aucas u galdins mangian ins praticamain en l'entir mund. Era en Svizra daventa il giaglinom adina pli impurtant. La charn ha pauc grass e vegn perquai duvrada fitg gugent en la cucina moderna. Var in terz da las giaglinas che vegnan tegnidas en Svizra metta ovs, entant che dus terzs vegnan engraschads. La produenziun indigena cuvra radund la mesadad da noss basegn dad ovs e da charn da pulaster. Il rest vegn importà da l'exteriur. Las Svizras ed ils Svizzers mangian en media 185 ovs ad onn, betg mo en furma criva u cotga, mabain era en furma da pastas. Il consum annual da charn-giaglinom munta a diesch kilograms per persuna. Oz datti en Svizra 89 razzas grondas e 58 razzas naninas che vegnan però mo anc allevadas sco hobi. Tut questas razzas derivan da la giaglina da la tschungla che viva en l'Asia da l'Ost.

Funtauna: www.landwirtschaft.ch